

prijevodu netočno shvaćeno: »W. S. aveva già terminato tutta la sua produzione prima del 1830« (II, 23). Za Husa veli Máchal, da je prihvatio naučanje Wiclifovo, po kojemu Kristov nauk, kako je nepokvaren sačuvan u Svetom pismu, »einzig für den Christen bindend sei«, a to ne će reći »e non vincola che i soli cristiani«. (II, 63). Nas se malo čudno doimlje, kada se veli, da je Botić u *Pobratimstvu* opjevao »affratellamento fra l' elemento pagano e quello cristiano« (II, 152), dok je u Murka ispravno rečeno »des mohammedanischen Elements mit dem christlichen«. Govoreći o pokretu srpske Omladine veli se u Murka, da u Srbiji 1848. godine »ebenfalls das Wort „Reform“ bekannt wurde«, a u talijanskom tekstu se upravo protivno kaže »il termine „riforma“ era ugualmente sconosciuto« (II, 154). Bit će da je u prepisivanju ili u slaganju teksta poremećen i smisao rečenice: »auch für die orthodoxen Serben war Prag das slavische Mekka« — »anche per i Serbi ortodossi di Mosca Praga era la Mecca slava« (II, 155).

Prateći s interesom rad, kojim se u novije doba u Italiji nastoji oko izgrađivanja stručne slavističke literature, iznio sam evo u vezi s knjigom prof. Damianija neke misli i upozorenja, što će možebiti doprinijeti koje zrnce tome izgrađivanju.

taksi, razmjerno česte inverzije sa slobodnim (elastičnim) redom riječi. Ovo su oznake, koje zaista stranac obično najprije zapazi, kada počne učiti slavenske jezike.

Kao što se vidi, de Brayova je knjiga dobrim dijelom odraz općih pogleda i općih potreba nešto širih slojeva, i u tome je njezina vrijednost — i zato nas zanima, kako su u ovim općim okvirima predstavljeni naš jezik i staroslavenski (scsl.) jezik.

Kod prikaza staroslavenskoga jezika, koji je, kao što smo vidjeli, vrlo kratak (22 str.), u uvodu nedostaje osvrt na ulogu Solunske braće i na značenje, koje je za scsl. književnost imala glagoljica (za glagoljicu piše samo, da je bila »staro slavensko pismo, koje je vjerojatno također izumio sv. Ćiril«, što bi čitaoca lako moglo zavesti u bludnju, da je sv. Ćiril sastavio ćirilicu). Trebalo je bar u azbuci uz ćirilska slova dati i glagoljska, i trebalo je *jery* u azbuci, u primjerima u gramatici i u tekstovima (*Zo*) pisati ѣ, a ne ѡ, i anaforičko и ѡ, a ne ѣ. Jednostrano je također, kada se kaže, da su Slaveni slova za one glasove, kojih nije bilo u grčkom jeziku, uzimali iz hebrejskoga. Ovakve tvrdnje, ako su se već donosile, trebalo je modificirati i postaviti šire (barem onako široko, kako su ih postavljali Vondrák i Vajs). Dobro je (za engleskoga čitaoca) da je napomenuto, da je kod izgovora bolje držati se ruskoga nego našega akcenta.

U morfologiji štošta se je sa nekoliko riječi moglo bolje povezati i učiniti pristupačnijim. Oblici *graždane*, *-nemō*, *-nehō* nisu nepravilni, *kojō* u ak. sg. treba ispraviti u *kojō*, a participi prezenta bili bi jasniji, da je rečena koja riječ o njihovoj tvorbi. Nije dovoljno prikazan ni pasiv. Asigm. aorist u 2. licu pl. ima nastavak *-ete* a ne *-ste*, a sigmatski u 1. licu du. ima *-hovē* (tu je trebalo spomenuti i umetak *-o-*). U imperativu (kod *byti*) trebalo je izostaviti oblike za 1. lice sg. i 3. lice pl., a kod imperfekta dobro bi bilo, da se je pisac obazro i na oblike tipa *hoštaahō*, koji se kadšto susreću u mlađim spomenicima, a važni su kao odraz morfoloških tendencija, koje će se na nekim područjima mnogo više razviti. Uopće, u ovakvim sažetim prikazima valjalo bi osobitu pažnju — pa prema tome i više prostora — posvetiti upravo onakvim oblicima, u kojima su se već u staroslavenskim spomenicima odražavale pojedine glasovne i morfološke tendencije, koje će na različnim područjima znatno utjecati na transformiranje glasovnih, morfoloških i sintaktičkih sistema. Čitalac — a de Bray se kod razliĉnih jezika kadšto pozivlje na stroslavenski, pa prema tome pretpostavlja, da će se svaki najprije upoznati s njegovom strukturom — bi tako već u kratkom pregledu staroslavenskoga jezika upoznao neka od osnovnih općeslavenskih strujanja, koja će poslije na različne načine (i s različnim intenzitetom) utjecati na razvitak slavenskih jezika. Za praktični priručnik, kakav je de Brayov, takav bi zahvat u međuslavensku problematiku na osnovi staroslavenskoga jezika bio vrlo koristan.

Neobične su neke pišĉeve podjele, iako se za neke ne može reći, da nisu praktičnije od onih na koje smo navikli u dosadašnjim priručnicima (od Leskiena do Selišĉeva i Nikiforova i od Vondráka do Vaillanta). Kod deklinacije imenica dobro je što se *i*-osnove nalaze ispred konsonantskih

i ispred *ū-* i *ǔ-*osnova, no manje se može odobriti (s obzirom na instr. sg. f.), da se *a-* (i *o-*) osnove meću na kraj (iza svih ostalih). Redni brojevi se također nalaze ispred glavnih, a kod padeža lokativ se nalazi iza instrumentalna, a vokativ iza lokativa. Od tekstova pisac je uzeo samo tri odlomka iz Zografskoga evanđelja (a bilo bi bolje, da je dao jedan tekst, ali zato s paralelama iz različitih spomenika, ne isključujući ni neke od mlađih redakcija).

Ostali jezici (iza staroslavenskoga) nižu se samo donekle po unutrašnjem srodstvu. Na prvom mjestu je ruski jezik (koji je Englezima najpoznatiji), zatim slijede: ukrajinski, bjeloruski — bugarski, makedonski, hrvatskosrpski, slovenski — češki, slovački (iako bismo očekivali, da će slč. doći prije č.), poljski i lužički.

Kod našega jezika (str. 313—362) uvod je bespomoćno slab, upravo površan. Književni jezik počinje s Vukovim zbirka narodnih pjesama i pripovijedaka, a »književni jezik prethodnih razdoblja nije se osnivao na ovoj predaji te se u prvo vrijeme pisalo posrbljenim oblikom crkvenoslavenskoga jezika« (the literary language of the previous periods was not modelled on this tradition, being first written in a Serbianized form of Church Slavonic). »Kroz mračne dane turskoga ropstva Dalmacija je, iako od 1409. ponajviše pod vlašću Mletaka, podržavala narodni duh uz pomoć reformatora i protivureformatorskih pisaca u Hrvatskoj i u Bosni. Jedan od najistaknutijih pisaca ovoga razdoblja bio je Ivan Gundulić, 1580—1638, rodom Dubrovčanin...« — i to je sve o našoj staroj književnosti, iza čega slijedi cijelo poglavlje posvećeno Dositeju Obradoviću (bez ijedne riječi o Kačiću, o slavonskoj književnosti, i o Divkoviću, koji su pisali jezikom, koji je bio kud i kamo ljepši od Dositejeva, i bez kojih se genetički ne da zamisliti veliko djelo Vukovo). Neupućeni čitalac, koji ne zna sredine u kojoj je de Bray upoznao naš jezik, ne će razumjeti ni to, zašto se pisac držao samo ekavskoga govora, kada sam kaže, da je štokavska jekavština »the most widely spoken dialect except in Serbia«, i zašto u našem jeziku ima više posuđenica iz neslavenskih nego iz slavenskih jezika (kada s njima, osim s Makedoncima i s Bugarima, koji u civilizaciji nisu bili ispred nas, nismo imali zajedničkih granica, a ruski, češki, poljski književni utjecaj bio je ipak slab, dok su Slovenci, kojih je na broju malo, radije i lakše primali od nas nego mi od njih).

Sa engleskoga stajališta jedva se može opravdati i to, što pisac sve primjere u svojoj gramatici piše ćirilicom (dok u isto vrijeme Slavenski instituti i u Engleskoj i u Americi čak i ruske tekstove i citate transliteriraju latinicom). De Bray se, čini se, nije zamislio u prilike, koje su kod nas nastale poslije narodnooslobodilačke borbe, poslije koje je ne samo »ijekavska reč, koja se bila počela posle svetskog rata povlačiti pred ekavskom, doživela preporod« (Bož. Kovačević, Letopis MS decembar 1953, str. 437), nego se i latinica toliko proširila, da danas valjda nijedan objektivni Srbin, kada bi ga zapitali, koje bi od dva pisma valjalo prihvatiti kao zajedničko ili koje će u budućnosti prevladati, ne bi pomislio, da bi to mogla biti ćirilica (v. o tome zanimljivu anketu, koju je raspisala Matica Srpska i u kojoj sa hrvatske strane još nije rečena prava riječ, tj. nije izneseno poznato Jagićevo stajalište, zašto je za Hrvate —

ikavce, ekavce, jekavce — bilo jedino moguće, da za zajedničku (književnu) osnovu uzmu jekavski govor, i zašto se oni toliko opiru tome, da prihvate ekavštinu. Milija Stanić doduše misli (u istom broju Letopisa, str. 448), da je izgovor *je* za *ije*, kako se danas mnogo govori, samo prijelazni oblik, koji će završiti čistim *e*, ali takvo je mišljenje i ne naučno i naivno, jer drugo je *je* a drugo *e*, i svaki, koji govori *je* za *ije*, osjeća da govori *književno*; za njega ono *je* je fonološko, ima književni predznak, a *e* je *dijalektalno* i nema istoga značenja, bez obzira na to, da li se on privatno — kod kuće, u svojem dijalektu — i sâm služi sa *e* ili sa *je*, ili sa *i*).

Za ovakav izbor ne može se zaista reći, da je sretan i da je u svemu u interesu engleskih čitalaca, pa bi u slijedećim izdanjima dobro bilo, da se ćirilica zamijeni latinicom.

Što se ekavskoga izgovora tiče, on bi mogao ostati, jer se strancu obično čini pogodniji i lakši od jekavskoga, samo bi negdje (u nekoj bilješci) trebalo dodati, kada staro *ê* u jekavskom govoru daje *e* ili *i*, i da se dugo *ê* u većine jekavaca danas izgovara kao *je* (i onda, kada se piše *ije*).

Već odavle se vidi, da je de Bray — ne svojom krivnjom — na neka pitanja našega književnoga jezika i naše književne prakse gledao preusko, iz perspektive kojoj se činilo da je sve, što se u istočnom govoru govori, književno, ma koliko se ono udaljavalo od književnoga jezika, kojemu su temelje udarili Vuk i Daničić i Maretić, i koji su prihvatili jednako i Hrvati i Srbi. Zato u njegovu priručniku ima i takvih oblika, kao što su *možah* (za impf., a nema *mogah*), *četirju* (za *četiriju*), *htedni* (za *htij*), tumačenja, da se sa *ju* u ak. sg. f. nadomješta *je*, da ne bi dva *je* stajala jedno uz drugo (a upravo je obrnuto, i *ju* je starije od *je*), a bilješke, da se futur u našem jeziku može pisati i nekontrahirano, naravno, nema (ali se u isto vrijeme kaže, da se prezentom svršenih glagola *ne* označuje buduće vrijeme, a to je samo djelomično tako, jer u zavisnim rečenicama takav prezent obično znači buduću radnju), itd.

Kada je tako s oblicima, razumije se da nije moglo biti bolje ni s akcentima. Pisac doduše kaže »only a demonstration by a native or a gramophone record can give the learner a clear idea of what these intonations sound like in isolated words and in the flow of connected speech«, ali tada je trebalo biti dosljedan pa bilježiti samo mjesto i duljinu akcenta, a ne služiti se složenim sistemom naših četiriju akcentata, pa ih bilježiti krivo. Još ništa, što se neke duljine bilježe ondje, gdje ih nema i gdje ih nikada nije bilo, ili što se ne pišu na bezbroj mjesta, gdje ih je trebalo pisati, ali takvi akcenti kao *kōliko*, *po trī*, *hvālim*, *hvāliš*, *hvāli* ..., *prepoznāt* (ptc. pas.), *zājedno*, *vōlovi* i sl. ne idu u književni jezik ni na istoku ni na zapadu, pa ih nikako nije trebalo ovako ostaviti.

Iz metodičkih razloga dobro bi bilo, da je primjerima iz književnosti na kraju dodan kratki rječnik, kada se već nije gledalo, da se sve ili bar sve neobičnije riječi prikažu i obrade u gramatičkom dijelu (što bi bilo najbolje i najpraktičnije). Takav bi rječnik mogao biti i diferencijalan (na pr. na ruskoj osnovi, da se navedu samo riječi, koje se svojim oblikom ili svojim značenjem razlikuju od srodnih ruskih riječi).

Zaista šteta, što je taj priručnik, koji ima vrlo mnogo pozitivnih strana, upravo u našem dijelu tako razmjerno nepouzdan i slab. Inače, cijela je knjiga pisana vrlo pristupačno, vrlo pregledno i sa mnogo ljubavi prema slavenskim narodima, pa gotovo svaki za svoj jezik može u njoj naći po koju laskavu riječ (*Russian poetry ... offers gems and flowers of human expression of supreme beauty and the widest appeal; za ukr. a language whose musicality and flexibility can vie with its most beautiful sisters in the West and South Slav groups: za hrvsrp. the remarkable beauty of the Serbocroatian language finds its parallel in the remarkable character of the people of Yugoslavia who speak it, za češ. modern Czeck is a virile, forceful language, often sounding abrupt and ironical in its wits. It is a carefully tended garden, which has attained a high degree of development through assiduous work during many centuries and is a true reflection of the conscientious and hardworking and at the same time deeply idealistic character of the Czeck people, good Slavs and also good Europeans, za slovački the Slovaks have preserved a beautifully soft and musical language, za polj. the Polish language, like the Polish land and people, has its own peculiar fascination itd. itd., i za sve zajedno: to know the reality, truth, and beauty of the Slavonic world is an unforgettable experience*) — i to je čini simpatičnom. Treba očekivati, da će ona u drugim izdanjima, kada se isprave poneki nedostaci, postati standardni priručnik za kojim će rado posezati svi koji poznaju jedan slavenski jezik i koji žele na lak, jednostavan i pouzdan način upoznati sve, što je za slavenske jezike najbitnije, što ih jedne od drugih dijeli i jedne s drugima spaja.